

BAROČNE PRIŽNICE V OSREDNJI SLOVENIJI POSKUS TIPOLOŠKE OPREDELITVE

Sergej Vrišer, Maribor

V XIV.—XV. številki Zbornika za umetnostno zgodovino sem priobčil razpravo o razvoju baročnih prižnic na slovenskem Štajerskem. V podnaslovu razprave sem pojasnil, da gre za poskus tipološke opredelitve prižnic. V pričujočem sestavku obravnavam prižnice v osrednji Sloveniji. Tudi tokrat sem ubral podobno pot kakor pri štajerskem gradivu, seveda pa so mi značilnosti regije in posameznih avtorjev narekovale ponekod tudi nekoliko drugačno razvrstitev.

Kakor v prvem sestavku sem tudi tukaj opustil širši družbeni in umetnostnozgodovinski okvir, saj so bile duhovne korenine in slogovne osnove baroka že večkrat zadostno pojasnjene. Tudi ne navajam okoliščin, ki so pobudile takšno ali drugačno delo. Moje pisanje nima značaja topografije in želi podati samo najširšo, okvirno razvrstitev gradiva. Morda se utegne zdeti komu metoda, ki sem jo uporabil za razvrščanje, precej nedosledna: ponekod sem namreč dajal prednost tektonskim značilnostim prižnic, drugod pa njihovemu plastičnemu deležu. Prav gotovo bi bilo moč razvrstitev opreti izključno na arhitekturne tipske vrste prižnic in šele sekundarno obravnavati njihov plastični akcesorij. Pot, za katero sem se vnovič odločil, je nekakšen kompromis med enim in drugim in upošteva v seštevku arhitekture, plastike in poslikave tiste elemente, ki pri posameznih prižnicah najizraziteje izstopajo. Naj že na začetku povem, da je kranjsko gradivo sicer precej heterogeno in z nekaterimi prižnicami v vrhu slovenskih baročnih stvaritev, da pa precejšen del prižnic, in to mnogo večji kot na Štajerskem, sodi med povprečne dosežke, bodisi da jih presojava s tektonske bodisi s kiparske plati. Ta dela so po svoje tudi težko opredeljiva. V pričujoči razpravi sem se torej ognil gradivu, ki nima izrazitejših značilnosti; opis kranjskih prižnic je zato precej krajši od opisa štajerskih del. Navzlic temu upam, da bo sestavek prispeval k boljši preglednosti in zaporedju razvojnih pojavov znotraj že znanega in opredeljenega umetnostnega obdobja našega baroka.

I. PRIŽNICE PREDBAROČNEGA OBDOBJA

Tako kakor na Štajerskem velja tudi za osrednjo Slovenijo, da je število prižnic iz predbaročnega časa sorazmerno skromno in da je pač največ

spomenikov te vrste iz zrelega in poznega baroka. Tudi v osrednjih slovenskih pokrajinah se v 17. stoletju pojavljata dva osnovna tipa prižnic — prvi s poligonalnim in drugi s pravokotnim tlorisom. Dandanašnji lahko samo ugibamo, koliko je bilo ob svojem času enih in drugih. Po tem, kar se je ohranilo, pa bi smeli sklepati, da so na Kranjskem prevladovala prižnice poligonalne, tj. šeststranične in osemstranične tlorisne oblike.

Za prižnice predbaročnega obdobja velja, da so tektonsko preproste, njihove stranice so skromno razčlenjene in ornamentirane, še skromnejši pa je njihov figuralni okras. Mnoge od njih so brez strehe, pogosto pa počiva prižnični balkon-kancela na stebri. Najpreprostejši tip predstavljajo v tej smeri kamnite poligonalne prižnice z gladkimi ali profiliranimi stranicami, prizidane k steni in s kratkim stebrom (iz 16. stoletja npr. v Dvoru pri Polhovem Gradcu, nadalje na Vihru pri Trebnjem in drugod). Na tem mestu velja omeniti tudi zidane prižnice na prostem, ki so ponekod povezane z odprto lopo za maševanje (npr. Limbarska gora pri Moravčah, Vinji vrh pri Semiču).

Med kamnitimi deli iz predbaročnega časa zavzema nedvomno vidno mesto prižnica pri sv. Neži na Kumu z letnico 1662. Stranice balkona krasi klesarsko delo — luskinasta in vegetabilna ornamentika, prav tako so vklesana tudi imena evangelistov, polja ki jih obdaja ornamentika, pa so poslikana. Kancelo nosi toskanski stebrič z rastlinskim kapitelom, omeniti pa je tudi železno ograjo, ki se spleta v oblike vitičastih zavojev. Časovno in slogovno moremo prižnico s Kuma vzporejati z dvema deloma v lesu. Prižnico v Tihaboju pri Litiji poživljajo luskinasto rezljani pilastri in listnati venčni profili, nosi pa jo okrogel stebel. Spretnejše mizarско in rezbarsko delo je prižnica v špitalski cerkvi v Škofji Loki. Šeststranični balkon, prav tako okrašen z luskinasto motiviko na pilastrih in s profiliranimi venci, se stopničasto zožuje in počiva na brazdato kaneliranem stebri, dopolnjujeta pa ga tudi piramidasta streha, nasprotje zožujoči se prižnični nogi, in vrh strehe figura. S poligonalnim tlorisom in sorodnimi okrasnimi elementi, vendar brez stebra, se opisanimi spomenikoma pridružuje prižnica v Zavogljju pri Ljubljani.

S šeststranično obliko, vitkim stebrom in ornamentirano ograjo kancele in stopnic se med predbaročne stvaritve uvršča prižnica pri sv. Jožefu pri Preserju. Kar ji daje pomemben pečat, je bogato izrezljana ograja z motivi vaz s cvetjem in volutastimi pilastri. Tudi prižnica pri Sv. Primožu nad Kamnikom razodeva z balkonom in streho šeststranični tloris, ki je razpotegnen še z obhodom. Polja ograje so poslikana z liki evangelistov, slikarija je iz leta 1742,¹ tektonska osnova in nadrobnosti, med temi posebej ploščati, proti vzhodu zoženi pilastri in ornamentalni motivi dragulja, pa prepričljivo postavljajo nastanek prižnice v predbaročno drugo četrtletje 17. stoletja.

Korak naprej v razvoju in posebnost v vrsti naših prižnic pomeni prižnica na Viševku pri Starem trgu, ki je slogovno blizu velikemu oltarju viševske cerkve iz leta 1668. Petosminsko balustrado s kupolasto nogo in kupolasto streho prepredajo zavoji hrustančaste ornamentike, novost pa so poprsja puttov, ki jih obdajajo sadni obeski. V bistvu gre za motiv

¹ F. Stelè: *Politični okraj Kamnik*, Ljubljana 1929, p. 191.

kariatid, kot se še izraziteje pojavlja v nekoliko mlajši prižnici pri Sv. Petru na Studencu.² Ta prižnica je v zasnovi še povsem predbaročna; o tem pričajo luskinasti pasovi in vegetabilni venčni profili, angelska poprsja — kariatide pa se izvijajo iz konzol, ki imajo obliko akantovega rastlinja — znanilca baroka. In še druga novost: v nišah balustrade stojijo svetniške figure, bolj figurice, kakršne so značilne za 17. stoletje, ki pa so po razgibanosti že povsem baročne.

Na pragu baroka moramo vsekakor omeniti še troje značilnih del. Prižnica v Novi Štifti pri Ribnici na Dolenjskem nas more zanimati s tektonske plati, saj gre za tip prižnice, ki se drugod pri nas ne ponavlja, omembe vreden pa je tudi njen plastični okras. V tlorisu je štirišestinska, na vogalih ima svedraste stebričke in niše s stoječimi figurami, posebnost pa je ravna streha, ki se dviga v kupolasto laterno.³ Z listjem oviti svedrasti stebri, angelske glavice in niše s stoječimi figurami spremljajo tudi balkon prižnice v Valpurgi pri Smledniku. Motiv niš s stoječimi figurami pa se ponavlja tudi pri prižnicah s pravokotnim tlorisom, za katere smo že povedali, da jih je občutno manj kot poligonalnih. Kot primer izredno bogatega objekta v tej vrsti je na pragu baroka omeniti prižnico v nekdanji cerkvi v Dražgošah.⁴

II. PRIŽNICE ZGODNJEGA, ZRELEGA IN POZNEGA BAROKA

1. Prižnice s stoječimi figurami

Če vzamemo za mejnik in začetek zgodnjega baroka pojav akantove ornamentike in kot skupni imenovalac uveljavljanja stoječih figur, za prvo obdobje pa tudi značilne svedraste stebre, se nam zaokroži v skupino zase več kranjskih prižnic. Vse našete značilnosti ima prižnica v Mišjem dolu pri Litiji, ki jo za zgodnejše delo razglša tudi nosilni steber s kompozitnim kapitelom. Tudi plitka streha, s katere se pnejo v vrh volute akantovega rastlinja in ki jo krona manjša figura, je pri prižnicah tega tipa kaj pogost pojav. Skromnejša je prižnica v Stopnem, ki opušča niše, figure stojijo na konzolah, uviti stebrički pa so brez ornamentike. K zgodnjim stvaritvam v tej skupini sodi vsekakor prižnica v Bitnjah, kjer se srečujemo še z brazdastimi stebrički na balustradi in s stebrom, ki podpira prižnico, sicer pa so okraski že zavoji akanta. Z vogalnimi konzolami in stebri je poudarjena balustrada figuralne prižnice v Šentpavlu pri Dragomlju. Gladki stebri na konzolah stojijo tudi med figuralnimi nišami pri prižnici na Trški gori pri Novem mestu. Brez niš, z močnejšim poudarkom na razgibanih postavah, akantovi ornamentiki in volutastih konzolah je tudi prižnica v Žerovnici pri Cerknici, podobno tudi v Škocjanu pri Dobu in drugod.

Na Kranjskem ni toliko prižnic s stoječimi figurami, kot se jih je ohranilo na Štajerskem. V kratkem pregledu sem naštel samo nekaj značilnih. Kakor v štajerskem gradivu se prične tudi na Kranjskem tip te priž-

² S. Vrišer: *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, Ljubljana 1976, p. 37.

³ Okenske odprtine laterne so zaprte in poslikane.

⁴ Ker prižnice ni več, jo je bilo moč opredeliti samo po fotografiji.

nice v drugi četrtini 18. stoletja umikati novim oblikam, med katerimi močno izstopajo prižnice s sedečimi figurami. Ker so se te prižnice nedvomno razvile iz onih s stoječimi liki, sem jih pri obravnavi štajerskih prižnic uvrstil za prvo skupino. Pri prižnicah v osrednji Sloveniji pa se mi zdi primerno, da spregovorimo najprej o drugih vrstah, predvsem o poligonalnih prižnicah, ki so brez plastike in ki so nastale sočasno z onimi s stoječimi figurami.

2. Prižnice brez plastike

Prižnice, ki se uvrščajo v to skupino, bi mogli razdeliti v dve podskupini. V prvo bi sodile prižnice s poligonalno tlorisno obliko, katerih balustrado obrobajo svedrasti stebrički na konzolah, polnilne stene pa so največkrat poslikane s figurami evangelistov.

Iz prvega četrtnega 18. stoletja je prižnica v samostanski cerkvi v Mekinjah. Prižnični balkon kaže vse opisane značilnosti. Ko govorim o prižnicah brez plastike, imam v mislih kancele, kjer ne najdemo figur. Mekinjska prižnica ima namreč streho s preslegastim volutnim vrhom, na katerem stoji kip.

Sorodnosti družijo mekinjsko prižnico s prižnicama v Trzinu pri Mengšu in na Žalah v Kamniku. Obakrat nas pritegnejo uviti stebri na konzolah, pri kamniškem delu še posebej poslikane stranice balustrade. Slednja počiva na lesenem šeststraničnem stebru, ki pa je očitno poznejši dodatek. Preproste oblike, ki jo poudarjajo samo uviti stebri, je tudi prižnica v Šmavru pri Dobrniču. Delo je verjetno nastalo sočasno z velikim oltarjem.

V drugo podskupino bi mogli postaviti prižnice, okrašene z gladkimi stebri, pilastri in prižnice z balustrado brez stebrov. V bistvu gre za precej skromne stvaritve, pri katerih je učinkovitost razdeljena med arhitekturo in poslikana polja. Skoraj v vseh primerih so namreč stranice namenjene upodobitvam evangelistov.

Z gladkimi stebri se nam predstavijo prižnice v Velikem Mlačevem, Vrzdencu in Jereki, z ornamentiranimi pilastri, ki rastejo iz potlačenih volut, prižnici v Samotorici in pri Sv. Duhu v Bohinju, povsem preprosto obliko pa kaže prižnica pri Sv. Miklavžu na Gradišču v Tuhinju, ki jo poživlja samo profiliran zgornji rob ograje, sicer pa je brez plastičnega okrasja.

3. Prižnice »italijanskega« meddobja

V razvoju baročnega kiparstva na Kranjskem in posebej v Ljubljani pomeni delež italijanskih in v umetnosti italijansko usmerjenih kiparjev in kamnosekov posebno poglavje. Znotraj opusa, ki jim ga pripisujemo, je tudi nekaj prižnic. Značilnost teh prižnic so kamnoseško delo in intarzije iz raznobarvnega marmorja, tri od njih pa kažejo v tlorisu in členitvi sorodnosti, ki zbuja misel o skupnem ustvarjalcu.

Izpričano je, da je ljubljanski kamnosek Mihael Cussa (r. ok. 1657, u. 1699) postavil leta 1699 prižnico v stolnici v Zagrebu. Ta prižnica je v

vsakem pogledu monumentalno delo. Stranice balustrade krasijo reliefi evangelistov, reliefno je okrašena tudi stena prižnice, streha se dviga v ozek vrh in končuje s plastiko, največ pozornosti pa nedvomno zasluži figura angela — atlanta, ki se sklanja pod težo kancele. Kakor je znano, je Cussa naročal kipe za svoja dela pri kiparjih zunaj Slovenije, največkrat v Benetkah.

Tri prižnice, ki sem jih maloprej omenil, sicer niso izpričane kot Cussovo delo, kompozicijski motivi z vloženim marmorjem pa močno spominjajo na njegove oltarje. Gre za prižnice v Cerkljah na Gorenjskem, Zagradcu pri Grosupljem in Mozirju. Pri vseh treh so se ohranili poligonalni marmornati balkoni s stebrički na vogalih in upodobitvami evangelistov na stranicah. Sorodna ornamentika in betvasti zaključek balkona povezuje zlasti prižnici v Zagradcu in Mozirju. Prva je bila nekoč v stiškem samostanu, drugo pa so prenesli na Štajersko iz nekdanje kapucinske cerkve.⁵ Vse tri tržnice so dopolnili z arhitekturnimi členi in okraski v 18. stoletju.

Slednjič naj omenim še prižnico iz leta 1747 v cerkvi sv. Petra v Ljubljani, ki je bila do leta 1787 v nekdanji frančiškanski cerkvi. Njen avtor je kamnosek Karlo Bombasi, tretji iz italijanske kamnoseške družine v Ljubljani. Prižnica ima pravokotno kancelo, katere prednja stran je izbočena, na vogalih poudarjena s pilastri, noga prižnice pa se kupolasto zožuje. Glavni poudarek je na reliefih s svetopisemskimi prizori in raznobarvnem marmorju.

4. Različni tipi prižnic pred 1750

Tudi v tej skupini sem zbral samo vidnejša dela; nekatera od teh je moč tudi slogovno povezati, večinoma pa gre za precej različno gradivo.

Prvo delo, ki ga omenjam, se navezuje na prižnice iz predbaročnega časa. To je prižnica v Stopičah pri Novem mestu s poligonalnim balkonom in plitvo ravno streho. Stranice balkona zavzemajo oljne podobe evangelistov, celota pa izstopa predvsem zaradi bogatega rezbarskega okrasja — akantovega rastlinja in mičnih postav puttov-kariatid, ki se podobno kakor pri Sv. Petru na Studencu dvigajo s poprsji iz akantovih listov.

Dve prižnici, prva v uršulinski cerkvi v Ljubljani, druga v cerkvi na blejskem otoku, kažeta več skupnih slogovnih znakov, zato se zdi upravičena domneva o istem avtorju oziroma delavnici, najverjetneje ljubljanski.⁶ Prižnici imata pravokotno tlorisno obliko s prisekanimi vogali, noga se izteka v obrnjeno kupolo. Streha ponavlja tloris balkona. Štirikotna polja ograje zavzemajo reliefi in polnoplastične figure. Sooblikujoča kompozicijska elementa sta tudi akantovo listje in školjkaste oblike. Značilen pečat daje prižnicama nasprotje med temnim ohišjem in pozlačeno plastiko. Nekaj te uglašenosti zasledimo tudi na prižnici v Lescah, ki časovno ni daleč od omenjenih dveh del. Tudi tukaj gre za predrokokojsko školjkovino, čeravno nekoliko skromnejšo, in za nazobčane lambre-

⁵ A. Stegenšek: *Dekanija Gornjegrajska*, Maribor 1905, p. 88.

⁶ S. Vrišer, o. c., p. 127.

kine na strešnem vencu. Prezreti pa ne moremo, da kaže v osnovi štirikotni balkon nabrekle stranice, kar bi pomenilo že korak naprej od ljubljanske in blejske prižnice.

Masivna pozlačena akantova in školjčna ornamentika močno izstopa na prižnici v ljubljanski stolnici iz začetka 18. stoletja. Tudi to delo je po tipu balkon s pravokotnim tlorisom, ostre robove pa blažijo izbočena ograja in vogalni pilastri, kar zabrisuje tlorisno osnovo. Ko omenjamo stolnično prižnico, ne moremo mimo dveh korov z orglami — prvi je neposredno nad prižnico, drugi na nasprotni strani ladje — katerih členitev in okrasje govorita za sočasni nastanek s prižnico. Ljubljansko delo je umetnina, ki se skladno zliva v ansambel stolnice, obenem pa ima tudi v zboru drugih prižnic samosvoje mesto. K primerjavi s stolnico pa nas vendarle vabi neka druga cerkev, namreč Šmarna gora. Prižnica v tej cerkvi je sorazmerno skromnejša od ljubljanske, razčlenjenost balkona, profilirani venci, na vogale postavljeni pilastri, izbočene stranice in ne nazadnje razvrstitev ornamentike pa kar dovolj opozarjajo na zgled v stolnici.

Med dela, ki so po tipu osamljena, se uvršča prižnica na Bruniku nad Radečami. Tloris prižnice je šeststraničen, štiri stranice se sklepajo v balkon, katerega obliko ponavlja kupolasta streha, balustrado pa podaljšuje še dohod na prižnico. Njena posebnost so kartuše s slikami evangelistov, spleti trakaste ornamentike, angelske glavice ob spodnjem robu balkona in ovalni medaljoni z upodobitvami svetnikov na robu ostrešja. Delo nas po tektonski zasnovi in tudi z nekaterimi nadrobnostmi (medaljoni, angelske glavice) spomni na prižnico Janeza Gregorja Božiča na bližnji Svetini nad Laškim, vendar je v celoti rustikalnejše od Božičeve.⁷ Po tlorisu in razčlenjenosti balkona in ostrešja pomeni posebnost prižnica v Šentjoštu pri Kranju. Postavljena je v kotu med dvema pilastroma, kar ji daje svojevrstno razpotegnjeno balustrado in prav takšno ostrešje. Pet rahlo zalomljenih stranic se nam prikazuje domala kot enovita čelna stran balkona. Prižnico poživljajo slike, ploščati, pasasti pilastri in pred-rokokojska kartuša, na strehi simboli evangelistov, dekalog in angel-trobentač.

5. Prižnice dolensko-posavskega mojstra

Že v pregledu štajerskega gradiva sem omenil prižnici v Marijini cerkvi in pri Sv. Roku v Sevnici, ki se s kvadratno tlorisno obliko in ornamentalnimi slogovnimi znaki v največji meri približujeta delom po imenu doslej še neznanega mojstra, ki je ustvarjal na Dolenjskem in v Posavju.⁸ Značilnosti njegovih prižnic spoznamo posebej nazorno pri Treh farah pri Metliki in na Žežlju nad Vinico. Za razliko od sočasnih drugih del imajo prižnice tega mojstra v osnovi kvadratičen tloris s posnetimi vogali, balkon pa oblikujejo konveksno in konkavno razgibane stranice. Bistvo kvadrata ohranjata močnejše prižnici v Zagradu in Gornjih Dolah, ki sodita prav tako k delom tega mojstra. Pri vseh njegovih prižnicah

⁷ S. Vrišer: *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*, Maribor 1963, p. 48.

⁸ S. Vrišer: *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, o. c., pp. 86–93.

je spodnji rob balustrade profiliran in odebeljen ter se izteka v zožujočem se zaključku. Plastični okras prispevajo trakasti in mrežasti ter školjčni predrokokojski motivi, nadalje reliefi, redkeje pa polna plastika (Sevnica, Tri fare).

Kiparske nadrobnosti so brez dvoma najzanesljivejši znak, po katerem spoznavamo dolensko-posavskega mojstra. Teh znakov pa ne kaže prižnica v Jurjevici pri Ribnici, ki je sicer tipsko precej sorodna prižnici na Žejlju: ima namreč kvadraten tloris, posnete vogale, plitko, razgibano streho in proti spodnjemu robu razširjajoče se stranice balkona.

6. Prižnice s sedečimi figurami

Prižnice s sedečimi figurami — evangelisti, putti in drugimi liki — so v baročnem repertoarju kaj pogoste, podoba pa je, da se na Kranjskem zanje niso posebno ogrevali, vsekakor občutno manj kot na slovenskem Štajerskem in Koroškem. Vrsta prižnic, ki jih hočem predstaviti, je sorazmerno kratka, večina jih je z Gorenjskega.

Prižnica v Zgornjih Gorjah nam kaže iz kvadratne tlorisne osnove oblikovan balkon s konveksno in konkavno razgibanimi stranicami, kupolasto nogo in ustrezajočo ji obliko strehe. Figure štirih evangelistov so razvrščene na vogalnih pilastrih, tri figure so na strehi. Rokokojska ornamentika se povezuje z govorico plastike.

Živahnejši od opisane sta po arhitekturi in plastiki prižnici v Komendi in Šmartinu pri Kranju. Za prvo je znano, da jo je leta 1760 postavil ljubljanski kipar Jakob Löhr, druga pa kaže s komendsko tolikšno sorodnost, da jo upravičeno pripisujemo istemu mojstru. Tu je treba povedati, da je osnutek za prižnico v Komendi izdelal slikar Franc Jelovšek.⁹ Za obe prižnici je značilna slikovitost, ki se razodeva v nemirnih stranicah ograje, še nemirnejših strehah, igrivih zavojih rokaja, nazobčani draperji in učinkovito razporejenih kipih in reliefih. Plastika je precej neizrazita, kot celota pa sta prižnici domiselni stvaritvi in sredi gradiva, v katerem je malo prižnic s sedečimi figurami, opazno izstopata.

Četrto delo z Gorenjskega je prižnica v Koroški Beli. Trezna, štrikotna oblika balkona, v tlorisu kvadrat, nadalje skopo odmerjena ornamentika, vse to bi govorilo za pozno, že izzvenevajoče baročno razpoloženje. Samo ostreje kaže še sledove baročne dinamičnosti. Sedeči evangelisti so zasnovani v duhu baroka, so pa rustikalno obarvane figure, kakršne so se ponavljale še več desetletij v 19. stoletju.

Drugačna od gorenjskih je prižnica na Žalostni gori pri Preserju iz časa okoli sredine 18. stoletja. Pri balkonu gre v bistvu za tradicionalno obliko z odebeljenim spodnjim robom in vogalnimi, v volute zavitimi pilastri, na katerih posedajo putti.

Kot zadnjo v vrsti prižnic s sedečimi figurami in obenem kot delo, ki stoji zunaj ustaljenih predlog, bi mogli navesti prižnico v ljubljanski frančiškanski cerkvi. Po zapisih je nastala okoli leta 1770, torej že v času, ko so baročne moči pričele usihati.¹⁰ Po razgibanosti arhitekture,

⁹ F. Stelè, o. c., pp. 362 in 372.

¹⁰ S. Vrišer: *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, o. c., p. 176.

ornamenta in tudi skulpture razodeva delo še dovolj baročnega življenja, predvsem tudi rokokojske nesimetričnosti, obenem pa v skopo odmerjeni dekoraciji in plastiki slutimo bližino novega sloga. Pravokotni tloris prižnice je domala povsem zabrisan, vogali so posneti, čelna stranica pa ustvarja nevsakdanji pregib, ob katerem sta posebej vzvalovila njen spodnji rob in noga, enako gibanje pa prešinja tudi ostrešje.

7. Različni tipi prižnic po 1750

Med najpomembnejše baročne prižnice na Kranjskem, a tudi v Sloveniji, se uvršča prižnica, ki je bila nekoč v samostanski cerkvi v Kostanjevici na Krki, danes pa je na Visokem nad Igom pri Ljubljani. Tektonsko osnovo tega dela predstavlja ortogonalen tloris, ki pa se v balkonu izraža z močno izbočeno čelno stranjo in nekoliko konkavnima stranskima balustradama. Tudi streha ponavlja nemirne črte ograje in izzveneva v vrh nizke kupole. Opisana arhitektura prav gotovo ni nekaj izrednega, izredna pa je v našem baroku plastika, ki jo krasi. Stranice balkona prekrivajo kartuše z globokimi reliefi, balkon nosi mišičast atlant, posebnost pa sta tudi angela-kariatidi, ki podpirata streho, prav tako okrašeno s figurami. V Sloveniji poznamo še Mersijevo prižnico na Ponikvi, kjer podpira balkon figura. Tudi motiv s kariatidami, ki nosijo streho, je v našem gradivu sorazmerno redek. Pri Sv. Emi na Štajerskem ga je v skromnejši obliki s figurama puttov uporabil Jožef Straubb. Kostanjeviška angela pa sta kompozicijski element, ki odločilno prispeva h kiparskemu naglasu na tej prižnici.

Prav figuri, ki nosita breme prižnične strehe, sta poleg še nekaterih sorodnosti zgovorno opozorilo, da imamo tudi na Raki na Dolenjskem opraviti z enakimi oblikovnimi hotenji kakor v Kostanjevici. Prižnica na Raki ima enako obliko kancele in strehe, manjkajo le plastični reliefi in figura atlanta, medtem ko je zgornji del kompozicije skoraj do potankosti usklajen s kostanjeviškim. Med kipi ene in druge prižnice lahko zasledimo slogovne razlike, to pa bi govorilo za to, da je Kostanjevica morda rabila za vzor delu na Raki. Vprašanje avtorstva je v okviru našega pregleda pomembno le toliko, kolikor gre za očitno zvezo med obema deloma in za dejstvo, da se nikjer drugod na naših tleh ne srečujemo s podobnim konceptom.¹¹

V baročnem kiparstvu v osrednji Sloveniji zavzema sorazmerno precejšen obseg opus rezbarja, ki smo ga glede na nahajališča njegovih del označili za gorenjsko-posavskega mojstra.¹² Poleg številnih oltarjev sodi v njegov krog tudi prižnica v Rečici pri Bledu, ki predstavlja po moji presoji regionalno značilen in zato omembe vreden tip. V bistvu sestavljajo prižnico kvadraten balkon s konveksnimi in konkavnimi stranicami, nadalje krajša kupolasta noga in nizka, z draperijo obdana streha. Plastični okras balkona je reliefna upodobitev na čelni strani in rokokojska ornamentika, na strehi kartuša, prav tako nekaj ornamentike in osrednja figura. Dokaj sorodno razvrstitev z nekaterimi razlikami kaže-

¹¹ ibidem, pp. 110–114.

¹² ibidem, pp. 150–153.

ta prižnica v Ožboltu pod Trojanami in na štajerski strani prižnice v cerkvi v Bizeljskem.

Ko omenjamo značilnosti tega tipa prižnic, je prav, da se utavimo tudi pri prižnici v Crngrobu, ki naj bi jo v 50. letih 18. stoletja izdelal škofje-loški rezbar in mizar Hilarij Göttinger.¹³ Tudi to delo se nam predstavi s podobno razgibano balustrado in trezno odmerjenim in razporejenim okrasjem.

Ne da bi videl neko določnejšo zvezo z naštetimi deli, naj v nadaljevanju naštejemo nekaj gorenjskih prižnic, ki so si po tipu kolikor toliko blizu. Skupne so jim bodisi kvadratne bodisi pravokotne tlorisne zasnove, nato rahlo izobčene ograje z odebeljenimi spodnjimi robovi, valovito umikajoče se kupolaste noge in strehe, ki se pogosto končujejo v obliki prisekanega stožca. Kakor pri prejšnjih moremo tudi tukaj govoriti o varčno odmerjenem plastičnem okrasju. To so volutaste vogalne konzole, rokokojski vitičasti spleti na ograji in strehi, ponekod pozlačeni reliefi na čelni strani balkonov in figure vrh streh. Z različicami, ki spremljajo vsako od njih, bi lahko v to skupino postavili prižnice v Begunjah, Spodnjih Dupljah, Bohinjski Beli, Zasipu pri Bledu in Skaručini, če omenimo samo najznačilnejše. Nedvomno gre pri teh delih za različne avtorje, prezreti pa morda ne kaže, da se pojavljajo na dokaj zaokroženem ozemlju in v pomembnejših cerkvah.

Na Dolenjskem bi kot oblikovno bogati omenili predvsem dve prižnici, prvo v župnijski cerkvi v Višnji gori, drugo na Slinovci nad Kostanjevico na Krki. Tudi tukaj velja povedati, da nimamo v mislih enega avtorja, marveč da vzporejamo deli samo zaradi sorodne osnovne zamisli, tj. radialnega balkona s trebušasto odebelitvijo ob spodnjem robu in izredno bogatega rokokojskega ornamenta na središčnem polju balustrade ter skulpture na vrhu ostrešja.

Podobno se nam zdi primerno postavljati drugo ob drugo tri prižnice iz 2. polovice 18. stoletja na Gorenjskem. Prižnica v župnijski cerkvi v Kamniku ima v tlorisu radialen balkon, ki se, potem ko je ob spodnjem robu trebušasto nabrekli, izteka v plitkem zaključku. Balustrado prekinjajo pasasti pilastri, krasi pa jo tudi rokokojska ornamentika. Prav zaradi krožne oblike kancele in njene členitve kaže omeniti še prižnici v Cerkljah in Velesovem. Cerkljansko delo smo spoznali, ko smo naštevati marmornate prižnice ljubljanskega kamnoseškega kroga. Balkon te prižnice krasi marmornata intarzija iz 17. stoletja, v poznem 19. stoletju pa so mu dodali čašasto nogo in ostrešje. Posebej izrazita je dekoracija noge, ki jo krasijo pasovi in rokokojska školjkovina. Naj omenim, da prispeva k učinkovitosti tudi barvno nasprotje med temno osnovo in pozlačenimi okraski. Stožčasta, prisekana oblika strehe, ki jo obrob-ljajo lambrekini, se navezuje na kamniško in velesovsko prižnico. V Velesovem se sicer ne srečujemo s krožnim balkonom, prej bi ga opredelili za nabreklo ortogondalno osnovo, ki ji k izrazitjši zaokroženosti pripomore izstopajoči spodnji del. Pasovi, ki potekajo prek trebušastih oblik, spleti rokaja, dokaj sorodno ravnovesje med arhitekturo in plastiko na ostrešju in ne nazadnje kontrastnost med temnim ohišjem in

¹³ E. Cevc, Loška baročna umetnika Heinrichus Hilarius Göttinger in Martin Blažič, *Loški razgledi*, XXXI, 1974, pp. 94–96.

pozlačenimi dodatki, vse to nas upravičuje, da razmišljamo o sorodnih navdihih, o ustvarjalcih, ki bi se utegnili zgledovati drug pri drugem. Posebej bi na Gorenjskem lahko presojali prižnico v Tunjicah. Zaradi petosminskega tlorisa njenega balkona in stožčaste strehe bi je še ne prišteli med posebnostmi, njen plastični okras pa je vendarle nekoliko drugačen kot pri ostalih delih. Če si odmislimo figuro angela na strehi, ki je očitno novejši dodatek, imamo pred seboj poznobaročno delo.¹⁴ Za ta čas bi govorili rokokojski ornamenti, draperija, vaze in podobno. Nevsakdanji so pasovi nagrbančenega rokaja, ki se spuščajo prek balkonskih vogalov k izteku prižnične noge, in pravokotni reliefi z evangelisti. V celoti ustvarja kompozicija vtis otrdelosti, kot se je pojavljala ob koncu baroka in je bila značilna tudi za pobaročna dela. Čeravno ne gre za ponovitev tunjiškega tipa, naj na tem mestu omenim prižnico v župnijski cerkvi v Sodražici, kjer nas na morebitno zvezo opozorijo pasovi podobno nabranega in stiliziranega rokaja.

S pojavom klasicizma, nekako od 70. let 18. stoletja dalje, se v splošnem razvoj baročnih prižnic končuje. Grafične predloge iz tega časa pa tudi dela vodilnih ustvarjalcev po Srednji Evropi nam pričajo, da so v dinamične baročne kompozicije pričeli tedaj vdirati iztreznjeni, po antiki povzeti arhitekturni in ornamentni elementi in da je ugašalo tudi življenje v plastiki. Za naše kraje pa vemo, da je bila baročna tradicija zelo trdoživa in da se je celo vidnejših umetniških moči klasicizem komaj dotaknil. Tako kakor na Štajerskem tudi v osrednji Sloveniji ne naletimo med ustvarjalci iz tega časa na izrazitega klasicista. Štajerski kipar Jožef Holzinger se je nemara še najmočneje od vseh odzival novemu slogu. Vendar kažejo sledove klasicizma predvsem ornamentalne dekoracije na njegovih prižnicah, manj pa arhitektura in še manj plastika. Na Kranjskem ne poznamo mojstra, ki bi podobno popeljal razvoj iz poznega baroka vse do praga 19. stoletja, vsaj ne z umetniško močjo in markantnostjo štajerskega kiparja. Tako se torej v tem času, tj. na prehodu iz 18. v 19. stoletje, srečujemo prej z umetniško neizrazitimi in poljudnejšimi kot pa s pomembnimi deli.

Za čas prehoda in tudi za pobaročni čas je slej ko prej značilen tip prižnice krožnega tlorisa z gladko balustrado, odebeljenim spodnjim robom in ravno ali čašasto nogo ter prav tako radialno oblikovano nizko streho. Okrasje na teh prižnicah je skromno: pogosto samo nekaj okrnelih rokokojskih vitic, previdno nakazan klasicistični vzorec, tu in tam kak relief na čelni strani, čopasta draperija na ostrešju, vaze s cvetjem in nevsiljiva plastika — figura ali kak simbol na vrhu. Ta tip prižnice se pojavlja v številnih različicah, kot delo spretnjših in manj spretnih rok, tipološko pa ustvarjajo ta dela vendarle nekakšno skupino zase in so značilna prav ob izteku baroka. Ne da bi se posebej ustavljali ob letnicah njihovega nastanka, kaže v tej vrsti omeniti npr. prižnice v Grobljah pri Šentjerneju na Dolenjskem, Pišajnovici v Tuhinjski dolini, v podružnični cerkvi v Podkorenu, Koprivniku in drugod.

Na prehodu iz 18. stoletja in v prvih desetletjih 19. stoletja se srečujemo še z drugimi vrstami prižnic, ki smo jih spoznali že za zrelega in poznega baroka. Prižnica pri Sv. Neži pri Trziču ima kvadraten balkon in plitko

¹⁴ F. Stelè, o. c., p. 140.

streho, kot smo ju srečali pri mnogih starejših stvaritvah. Slabokrvna ornamentika in puščobne vaze ob balustradi pa potrjujejo, da gre le še za spomine na barok. Podobno ponavlja baročno tlorisno osnovo v prepletu s klasicističnimi okraski prižnica v Brusnicah na Dolenjskem. Tudi v Ledinici pri Žireh gre še za tradicionalno kvadratno in pri vznožju nabreklo obliko balkona in k polasto streho. Ornamentika močno predelanih akantovih vzorcev in togo sedeče figure pa imajo kaj malo skupnega z razgibanostjo sosednjega baročnega oltarja, ki je polnokrvno delo gorenjsko-posavskega mojstra.

V nadaljevanju nimam namena naštevati pobaročnih različic, ki so jih v 19. stoletju izdelovale različne podobarske delavnice (npr. Alojzij Götzl v Motniku okrog 1847, Stefan Šubic v Ravniku pri Hotedrščici 1859, Jurij Tavčar na Planini pri Vrhniki 1850 itd.).¹⁵ Odmevi baročnega izročila so se vpletali v delo rezbarjev in kamnosekov še vse do 20. stoletja. Ta dela, ki jim doslej še nismo posvetili večje pozornosti, razodevajo, da so se v kompozicijah oltarjev, prižnic in podobnih stvaritev vedno znova uveljavljajo baročni vzorci, pogosto in zlasti v poznejših desetletjih tudi slogovno nedosledno, npr. elementi zgodnjega baroka, pomešani s poznejšimi značilnostmi. Če si za konec ogledamo dve prižnici iz psevdohistoričnega obdobja, prvo pri Sv. Trojici nad Vrhniko in drugo v Žilcah nad Cerknico, zlahka ugotovimo, da so oblike balkonov in streh ter njihova nadrobnejša členitev, prav tako pa tudi razporeditev ornamenta in figuralike, ob vsej svobodni predelavi in mešanju slogovnih prvin v bistvu še dediščina bogatega baročnega izročila.

Če ob zaključku našega pregleda strnemo poglavitne črte, ki se kažejo v razvoju prižnic v osrednji Sloveniji, in če to gradivo vzporejamo z ostalo Slovenijo, predvsem s Štajersko, kjer gre za posebno bogat izbor prižnic, se nam pokaže, da se je razvoj na Kranjskem odvijal sicer sorodno in hkrati vendar tudi drugače. Potrdimo lahko, da je peljala pot od tektonskih k vse bolj plastično naglašenim zamislim. Potem ko je predbaročna doba rodila nekaj del, kot jih Štajerska ne pozna (Viševek, Nova Štifta), stopajo z barokom močnejše v ospredje prižnice s stoječimi figurami. Teh pa je na Kranjskem precej manj kot med štajerskimi, tako da je za zgodnji barok sicer značilna poligonalna oblika s svedrastimi stebriči, pogosto pa prižnice tega tipa na Kranjskem nima kipov.

V prvi polovici 18. stoletja izstopajo nekatera z ornamentiko akanta naglašena ljubljanska dela (stolnica, uršulinska cerkev) za katera se zdi, da odjeknejo v ponovitvah tudi na podeželju. V opusu italijanske skupine kiparjev in kamnosekov zasledimo vrsto prižnic, ki imajo izrazitejši tektonski poudarek in ki, podobno kakor tudi oltarji teh ustvarjalcev, vnašajo oblikovne posebnosti, kakršnih pri naših delih v lesu ne poznamo. Prižnice iz kroga dolenjsko-posavskega mojstra se zaokrožujejo tako po tipu arhitekture, ki sicer ni zunaj ustaljenih pojavov, kakor po plastičnem akcesoriju. Tudi v tej skupini polnoplastična skulptura ni na prvem mestu, ampak je odločilna govornica v kompozicijah prepuščena ornamentiki in reliefom. Omeniti je še, da se delo tega mojstra razteza tudi na štajersko stran, kjer ustvarja v primerjavi z ostalimi štajerskimi deli prav tako zaokroženo skupino.

¹⁵ ibidem, p. 261 in M. Marolt: *Dekanija Vrhnika*, Ljubljana 1929, p. 207.

Z močnejšim deležem skulpture izstopajo prižnice s sedečimi figurami. Ta tip prižnic je bil na Stajerskem močno priljubljen in se je ob njem arhitektura večkrat spreminjala. Kranjske prižnice te vrste se pojavljajo v občutno manjšem številu, najznačilnejše od njih pa predvsem na Gorenjskem. Tip prižnice Jakoba Löhra ali, bolje, osnutek Franca Jelovška bi ustrežal, če ga presojamo po sproščeni tektonski zamisli, kompozicijam J. Holzingerja, ne dosega pa ga po kiparski plati, ki pri tej vrsti prižnic nikakor ni nepomembna.

Po zasnovi in moči kiparske govorice pomeni vrh v razvoju na Kranjskem prižnica v Kostanjevici, danes na Visokem. Omenil sem že, da gre pri figurah atlanta in kariatid za tipološko redkost v našem gradivu, primerjave pa nas poučijo, da se okoli sredine 18. stoletja tudi zunaj naših meja bolj poredko srečujemo s podobnim konceptom.

Pregled nam je pokazal, da je nastalo v drugi polovici 18. stoletja sorazmerno mnogo pomembnejših prižnic na Gorenjskem, kar si je moč razložiti predvsem z ambicijami naročnikov-premožnejših cerkva. V splošnem gre za ustaljene tipe prižnic, kjer je navečkrat v ospredju ornamentika in mnogo manj figuralika. Še bolj razširjeno zvrst predstavljajo poljudna dela, ki jih zasledimo v različnih predelih Kranjske. Po funkcionalnosti uglašena arhitektura kaže skromen dekor in je pogosto v prvi vrsti delo mizarjev. S poljudnim predznakom se razvoj baročnih prižnic v osrednji Sloveniji izpoje, njegovi odmevi pa so živi še nekaj desetletij v 19. stoletju.

ZUSAMMENFASSUNG

Der vorliegende Artikel ist im wesentlichen die Fortsetzung der Abhandlung über die Entwicklung der barocken Kanzeln in der Slowenischen Steiermark (XVI. Bd. ZUZ), indem jetzt die Kanzeln im Gebiet Zentralsloweniens, d. h. des ehemaligen Krain, erfasst werden. Wie die erste Abhandlung sucht auch diese typologisch die Entwicklung der Kanzeln zu bestimmen, wobei es allerdings nicht um eine erschöpfende topographische Darstellung geht, vielmehr nur um die chronologische Einordnung und um die Beschreibungen der Entwicklungsmerkmale in den breitesten Umrissen.

Schon einleitend muss festgelegt werden, dass das Material in Zentralslowenien ziemlich heterogen ist und dass einige Werke unter die bemerkenswerten Schöpfungen des Barocks in Slowenien gehören, dass jedoch eine ziemliche Anzahl von Kanzeln auf einem Durchschnittsniveau steht und sie infolgedessen auch schwieriger einzuordnen sind.

I. KANZELN DER VORBAROCKEN PERIODE

Wie in der Steiermark erscheinen auch in Zentralslowenien zwei Kanzeltypen — d. h. mit polygonalem und mit rechteckigem Grundriss. Anscheinend waren die ersten ungleich zahlreicher als die zweiten.

Aus der vorbarocken Zeit stammt eine Reihe von Steinkanzeln (z. b. Dvor bei Polhov Gradec, Viher bei Trebnje), Gazu können aber auch die Kanzeln unter freiem Himmel gezählt werden (z. b. Limbarska gora, Vinji vrh bei Sremič).

Eine bedeutendere Steinarbeit ist die Kanzel auf einer Tragsäule bei Sv. Neža auf dem Kum aus dem J. 1662. Zeitlich und stilistisch stehen ihr nahe die zwei hölzernen Kanzeln, gleichfalls auf Tragsäulen, in Tihaboj bei Litija und in der Spitalkirche in Skofja Loka.

Wichtige vorbarocke Werke sind ferner die Kanzeln beim Sv. Primož über Kannik und Sv. Jožef bei Preserje. Einen Schritt weiter im Entwicklungsgang bedeuten die zwei Kanzeln auf Viševk bei Stari trg (um 1668) und Sv. Peter auf Studenec. Bei der letztangeführten machen sich neben der charakteristischen Ornamentik des 17. Jahrhunderts auch Karyatiden mit Akanthusblättern und barockgemäss beschwingte stehende Figuren geltend. Reicher plastischer Schmuck begleitet die Kanzel in Nova štifa bei Ribnica, die ein Schalldach mit charakteristischer Laterne überdeckt. Auch der Kanzel in Valpurga bei Smlednik verleihen die gewundenen Säulchen und stehenden Figuren ein beschwingtes Aussehen. Als Beispiel einer reichausgestatteten Kanzel an der Schwelle des Barocks ist in der Reihe der Gattung mit rechteckigem Grundriss die Kanzel in Dražgoše zu erwähnen.

II. KANZELN DES FRÜHEN, REIFEN UND SPÄTEN BAROCKS

1. Kanzeln mit stehenden Figuren

Die gemeinschaftlichen Kennzeichen der Kanzeln in dieser Gruppe sind am Beginn die polygonale Grundrissform, gewundene oder glatte Säulen und Bildwerke in Nischen oder ohne (Mišji dol bei Litija, Stopno, Šentpavel bei Dragomlje, Bitnje, Zerovnica bei Cerkljica, Škocjan bei Dob. u. a.).

Im allgemeinen trifft man in Krain nicht so viele Kanzeln dieses Typs an wie in der Steiermark. Die stehenden Figuren wurden während der weiteren Entwicklung durch sitzende ersetzt, in Zentralslowenien kam indessen noch vor diesem Wandel eine Reihe anderer Kanzeln zur Geltung.

2. Kanzeln ohne Plastik

In der ersten Untergruppe innerhalb dieser Gruppierung erscheinen Kanzeln mit gewundenen Säulen auf Konsolen und häufig mit bemalten Seitenwänden (Mekinje, Trzin bei Mengeš, Šmaver bei Dobrnič).

In der zweiten Untergruppe überwiegen Kanzeln mit glatten Säulen, Pilastern und mit Balustrade ohne Säulen (Veliko Mlačevo, Vrzenec, Jereka, Samotnica, Sv. Miklavž auf Gradišče in Tuhin).

3. Kanzeln der »italienischen« Zwischenzeitspanne

Diese Gruppe umfasst die Steinmetzarbeiten der Bildhauer und Steinmetzen des Ljubljana-Kreises. Das Charakteristikum dieser Kanzeln sind Werke aus verschiedenfarbigem Marmor, für die meisten auch die Polygonalform des Balkons.

Der Steinmetzmeister Mihael Cussa schuf 1696 die Kanzel im Dom von Zagreb, der reiche Figuralschmuck mit einem Engel-Atlanten ist dagegen das Werk eines anderen Meisters. Ziemlich verwandte Züge verbinden die Kanzeln in Cerklje in Gorenjsko, Zagradec bei Grosuplje und Mozirje. Gemeinsam sind ihnen Balkone mit Säulchen und Motiven aus eingelegtem Marmor, was für das 17. Jahrhundert und vielleicht auch für Cussas Werkstatt spricht. Ausserhalb dieser Reihe steht die Kanzel aus dem J. 1747, ein Werk von Carlo Bombasi und heute in der St. Peterkirche in Ljubljana. Die Kanzel ist rechteckig, der Hauptakzent liegt aber auf der Verschiedenfarbigkeit des Steines und auf den Reliefs.

4. Unterschiedliche Kanzeltypen vor 1750

Diese Gruppe vereint in sich unterschiedliche Werke, vor allem natürlich beachtlichere Kanzeln. Ans Karyatidenmotiv aus dem 17. Jahrhundert bindet sich die Kanzel in Stopiče bei Novo mesto, die überdies reiche Akanthusornamentik schmückt.

Mehrere gemeinsame Stilmerkmale verknüpfen die Kanzeln in der Ursulinenkirche in Ljubljana und auf der Bled-Insel. Aufmerksamkeit erregen die rechteckige Grundrissform, ferner die reiche Akanthusornamentik und die Hochreliefs.

Akanthusornamentik und Muschelmotive zieren die Kanzel im Dom von Ljubljana aus dem Beginn des 18. Jahrhunderts. Die Kanzel ist offensichtlich gleichzeitig mit den zwei Emporen im Schiff entstanden und verschmilzt mit dem Barockensemble des Kircheninneren zu einem Ganzen. Diese Kanzel scheint in ziemlichem Grad bei der Kanzel auf der Smarna gora bei Ljubljana Pate gestanden zu haben.

Eine reiche und bewegte Komposition offenbart die Kanzel auf Brunik über Radeče, die mit ihren Medaillons und Figurelementen an das Werk von J. G. Božič auf Svetina über Laško erinnert, obwohl sie nicht dessen Schöpfung ist. Ein Sonderbeispiel ist die Kanzel bei Sentjošt über Kranj, die eine eckige Form und eine ungewöhnlich in die Länge gezogene Balustrade aufweist.

5. Kanzeln des aus Dolenjsko oder Posavje stammenden Meisters

Der unbekannte, in vielen Ortschaften in Dolenjsko und Posavje tätige Meister ist der Autor von Kanzeln mit charakteristischem quadratischem Grundriss und geschweiften Seitenwänden sowie beschwingter Ornamentik und Figuralik. Besonders sind von Bedeutung die Kanzeln bei Tri fare bei Metlika und auf Zeležj über Vinica, zu erwähnen sind jedoch noch die Kanzeln in Zagrad und Gornje Dole sowie im steirischen Raum zwei Kanzeln in Sevnica an der Save.

6. Kanzeln mit sitzenden Figuren

Von Kanzeln dieser Art, die in der Steiermark sehr häufig sind, gibt es in den zentralen slowenischen Regionen merklich weniger; einige charakteristische besitzt Gorenjsko (Zgornje Gorje, Komenda, Smartno bei Kranj, Koroška Bela). Mit ihrer beschwingten Balkonform und Figuralik stellt sich namentlich die Kanzel in Komenda vor, die 1760 Jakob Löhr nach dem Entwurf des Malers Franc Jelovšek gesetzt hat; dieselben Vorbilder dürften auch das Werk in Smartno bei Kranj angeregt haben.

Die Kanzel auf Zalostna gora bei Preserje aus der Mitte des 18. Jahrhunderts stellt sich uns als Typ von polygonaler Form vor, ungewöhnlich ist aber nach ihrer Balkonform mit wogender, unsymmetrisch bewegter Balustrade und Dach die Kanzel der Franziskanerkirche in Ljubljana aus der Zeit um 1770.

7. Unterschiedliche Kanzeltypen

Dem Entwurf und dem reichen plastischen Anteil nimmt einen besonderen Platz nicht nur im krainischen, sondern auch im allgemein slowenischen Material die Kanzel aus der ehemaligen Klosterkirche in Kostanjevica an der Krka ein, heute auf Visoko über Ig bei Ljubljana. Ihre Besonderheit sind grosse Reliefs am Balkon, vor allem aber die Figuren des Atlanten, der die Kanzel trägt, und der zwei Engel-Karyatiden, die das Dach stützen. Mit ihrem bescheidenen Entwurf, doch auch mit Karyatidenmotiv, nähert sich dieser Kanzel die Kanzel auf Raka in Dolenjsko an.

Einige Kanzeln in Gorenjsko und im Posavje scheinen das Werk eines dem Namen nach noch nicht festgestellten Meisters zu sein (Rečica bei Bled, Ožbolt bei Trojane). Der konvex-konkave quadratische Grundriss und die nüchtern bemessene Rokoko-Ornamentik begleiten auch die dem Hilarius Göttinger zugeschriebene Kanzel in Crngrob aus den fünfziger Jahren des 18. Jahrhunderts.

Das Werk verschiedener Autoren sind wahrscheinlich einige Kanzeln in Gorenjsko von quadratischer oder rechteckiger Grundrissform mit ausgebauchter Balustrade, verdicktem unterem Rand, Rokoko-Ornamentik und meistens ohne Plastik (Begunje, Spodnje Duplje, Bohinjska Bela, Zasip bei Bled u. a.). Einige von ihnen schmücken Kartuschen mit Reliefs (Bohinjska Bela, Skaručina).

In Dolenjsko sind wegen ihrer beschwingten Ornamentik die Kanzeln in Višnja gora und auf Slinovca über Kostanjevica an der Krka zu erwähnen. Die Architekturgliederung und die Ornamentik berechtigen uns dazu, verwandte Anregungen bei den Kanzeln der Pfarrkirchen in Kamnik, Cerklje und

in Velesovo anzunehmen. Ausserhalb dieser Gruppe steht die Kanzel in Tuhinjska dolina, deren erstarrte Formen vom Ausklingen des Barocks sprechen. Am Übergang aus dem 18. ins 19. Jahrhundert und auch noch später trifft man in Zentralslowenien häufig auf den Kanzeltyp mit kreisförmigem Grundriss, mit glatter Balustrade und verkümmelter barocker Ornamentik, meistens auch ohne Figuralik. Dieser Kanzeltyp erscheint in zahlreichen Varianten in verschiedenen Regionen des Landes (Grobļje bei Sentjernej, Pišajnovica in der Tuhinjska dolina, Podkoren, Koprivnik u. a.). Zur gleichen Zeit erscheinen noch andere Kanzelgattungen, die wir im reifen und späten Barock kennengelernt haben. Postbarocke Varianten leben im 19. Jahrhundert in der Arbeit der Bildschnitzer-Werkstätten (Götzl, Subic, Tavčar u. a.) und haben sich in freieren Überarbeitungen und bei Vermischung der Stilelemente des Barocks mit anderen Überlieferungen bis in unser Jahrhundert herein erhalten.

1 Viševsek pri Starem trgu, okoli 1668

3 Nova štifta pri Ribnici, druga polovica 17. stoletja

2 Sv. Neža na Kumu, 1662

4 Sv. Peter na Studencu, druga polovica 17. stoletja

5 Valpurga pri Smledniku, druga polovica 18. stoletja

6 Stopno, začetek 18. stoletja

7 Stopiče, prva polovica 18. stol.

8 Mišji Dol pri Litiji, začetek 18. stoletja

9 Mozirje, kancela s konca 17. stoletja, streha delo J. Strauba iz 50. let 18. stoletja

10 Zagradec pri Grosupljem, konec 17. stoletja

11 *Dolenjsko-posavski mojster: Žeželj nad Vinico, tretja četrtina 18. stoletja*

12 *Dolenjsko-posavski mojster: Tri fare pri Metliki, druga četrtina 18. stoletja*

13 *Dolenjsko-posavski mojster: Zagrad pri Škocjanu, tretja četrtina 18. stoletja*

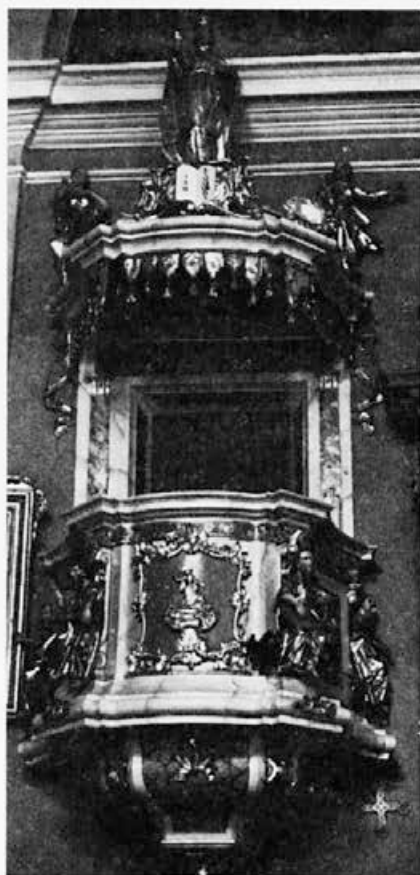
14 Brunik nad Radečami, prva polovica 18. stoletja

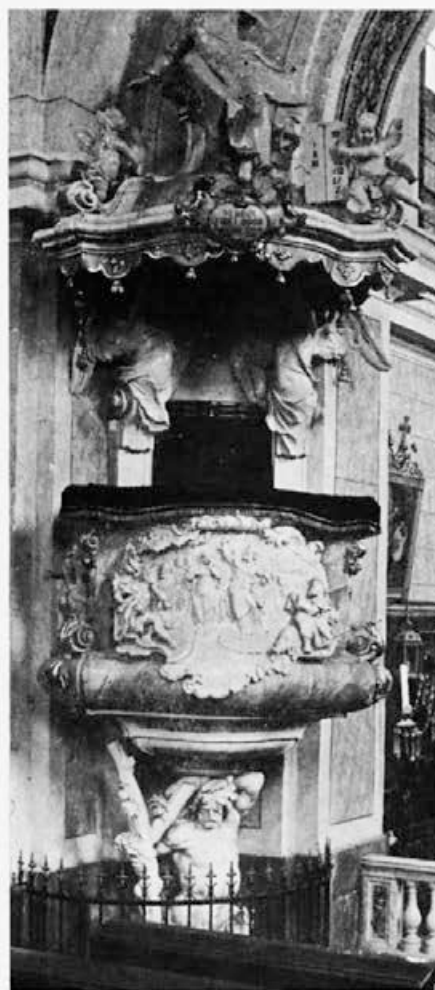
15 Slinovce nad Kostanjevico na Krki, druga polovica 18. stoletja

16 *Gorenjsko-posavski mojster*: Rečica pri Bledu, druga polovica 18. stoletja

17 Zgornje Gorje, druga polovica 18. stoletja

18 Golo nad Igom (nekoč v Kostanjevici na Krki), druga polovica 18. stoletja

19 Golo nad Igom (nekoč v Kostanjevici na Krki), druga polovica 18. stoletja

20 Cerklje na Gorenjskem, kancela s konca 17. stoletja, ostalo iz druge polovice 18. stoletja

21 Velesovo, druga polovica 18. stoletja

22 Jakob Löhr: Komenda, 1760

23 Šentjošt pri Kranju, druga četrtina 18. stoletja

24 Ljubljana, frančiškanska cerkev, okoli 1770